

SAMOSTALNIŠKA LESIKA Z EKSPRESIVNIMI KVALIFIKATORJI V SLOVARJU NOVEJŠEGA BESEDJA

Irena Stramljič Breznik
Filozofska fakulteta, Maribor

UDK 811.163.6'374'373.43

Prispevek izhaja iz pregleda ekspresivnih kvalifikatorjev, uporabljenih v novejši slovenistični leksikografski praksi, glede na njihovo rabo v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* ter na podlagi tovrstnih izkušenj in slavističnih teoretičnih pristopov do ekspresivne leksike podaja ogrodje njihove delitve kot možno orientacijsko točko.

slovar, novejša besedja, ekspresivni kvalifikatorji

The article gives an overview of expressive labels used in recent Slovene lexicography with regard to their application in the dictionary *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (Dictionary of Recent Vocabulary of Slovene language). A possible categorisation of such labels is attempted on the basis of lexicographic work and theoretical approaches to expressive lexis in Slavic Studies.

dictionary, recent vocabulary, expressive labels

1 Uvod

Slovarsko označevanje zaznamovanega besedja predstavlja enega večjih izzivov leksikografskega dela, saj to pomeni postaviti ustrezna razločevalna merila zanj. Pregled bistvenih mejnikov v sodobni slovenski leksikografiji kaže postopnost dograjevanja meril in problematiko doslednosti tudi pri uporabi kvalifikatorja ekspresivno ter njegovih specifičnih podskupin. Poskusni zvezek *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) je tako prinašal samo kvalifikator ekspresivno, ki je pokrival dvoje: ekspresivno in s čustvenim poudarkom (Pogorelec 1965: 236–237). Razčlemba z dodatnimi oznakami zasmehljivo, šaljivo in pokrajinsko po oceni Brede Pogorelec (prav tam) ne bi zadostovala, ampak bi bilo treba dodati najmanj še oznake evfemistično, pejorativno, v privzdignjenem stilu in vulgarno. Izpostavila je potrebo po jasnem slovarskem razmejevanju nevtralne in nenevtralne leksike, še posebej tiste, ki izraža določene pomenske odtenke emotivne narave (ekspresivno z razvejanostjo pomenov), do

t. i. privzdignjenega jezika na eni strani, na drugi strani pa do stilno nižjih plasti, kamor sodi tudi oznaka vulgarno. Kot prazno pa je izpostavila oznako s čustvenim poudarkom za ekspresivno, saj je poudarek lahko sredstvo za izražanje čustvenosti, ne more pa biti čustveno.

Kot odziv na kritike SSKJ (Vidovič Muha 1970/71: 178–186), da je nenormativen in nesistemiški, ker sprejema raznovrstno neknjižno leksiko, je z interpretacijo, da kvalifikatorji natančneje opredeljujejo stilno raznolikost knjižne in neknjižne leksike, med petimi kategorijami besedišča A. Vidovič Muha izpostavila tudi izrazna sredstva, ki so kakorkoli čustveno obarvana in nosijo ekspresivne kvalifikatorje: če čustvena prizadetost govorečega ni natančneje določljiva, z oznako ekspresivno, če je določljiva, pa z oznakami slabšalno, nizko, evfemistično, ironično, ljubkovalno, šaljivo, vulgarno. Bistven je avtoričin poudarek, da zaznamovana in nezaznamovana leksika odražata bodisi tip objektiviziranih ali subjektiviziranih sporočil

ali njun preplet (npr. v publicistiki). Pri subjektiviziranih gre za čustven odnos govorečega do poimenovanega in tudi odzivnost na tako sporočilo ostaja na čustveni ravni. Za dosego take odzivnosti pa mora tvorec izbrati izrazje, ki ne samo čim bolj natančno posreduje njegovo čustveno aktivnost, ampak to aktivnost posreduje čim bolj sugestivno.

Kvalifikatorji z vidika tipologije in vloge so bili samostojno predstavljeni tudi v nizu prispevkov v *Naših razgledih*. M. Hajnšek Holz in Novak (1970) jih delita v dve veliki skupini. V prvi so zbrani taki, ki opisujejo jezikovna sredstva v slovarju glede na jezikovni sistem, v drugi pa taki, ki vrednotijo jezikovna sredstva v razmerju do drugih jezikovnih sredstev. V drugo skupino poleg nekaterih slovničnih, stilno-plastnih, časovno-frekvenčnih, posebnih normativnih in mejnih terminoloških sodijo še ekspresivni kvalifikatorji. Z njimi namreč izražamo poleg pomena še uporabnikov čustveni odnos do pojma. Ekspresivno je kvalifikator za širše razumljen izraz, ki ni primeren za uporabo v vsakem okolju sporazumevanja. Za vrsto ekspresivnosti, ki se da natančneje določiti, pa se uporabljajo ožji ekspresivni kvalifikatorji, kot so: evfemistično, ironično, ljubkavalno, nizko, slabšalno, šalljivo in vulgarno.

Tudi izdaja enozvezkovnega SSKJ je zahtevala ne samo posodobitve slovarskih rešitev petzvezkovnega SSKJ, ampak tudi uskladitev ekspresivnih oznak z oznakami iz *Slovenskega pravopisa* iz 1990 (SP 1990). A. Žele (1993: 529–534) opozori na težave pri izoblikovanju meril za določanje ekspresivne leksike, ki odraža odnos do poimenovanega. Zavzema se za ostajanje pri oznaki ekspresivno nasproti predlagani čustvenostno, ekspresivno, ker je širša, saj je čustvenost le vrsta ekspresivnosti, ki je odraz ne samo osebno obarvane, ampak tudi splošno znane in veljavne ocene, izhajajoče iz lastnosti, vsebine poimenovanega, ki pa je lahko včasih določljiva z natančnejšimi oznakami. Predlagane uskladitve petzvezkovnega SSKJ in SP 1990 v enozvezkovniku nato niso bile v celoti

upoštevane. Avtorica pa ob posameznih ekspresivnih kvalifikatorjih poimenuje tipične podskupine besedja in jih podkrepi s primeri.

Kvalifikator ekspresivno je bil v SSKJ natančneje pregledan tudi na ravni frazemov, ki jim je v okviru njihovih definicijskih lastnosti to imanentna lastnost. N. Logar Berginc (2000/01: 137–148) ugotavlja, da je večja korelacija med ekspresivnostjo sestavin frazema in samo ekspresivno oznaka frazema le pri specifičnih kvalifikatorjih nizko in vulgarno.

E. Kržišnik (2003: 229–232) o oznakah v Pravilih SP 1990 in nato ob izidu *Slovenskega pravopisa* v 2001 (SP 2001) v povezavi s frazeologijo ugotavlja, da »[p]retirano razdrobljena označevalnost ne prispeva k natančnosti, temveč prej k nedoslednosti in/ali nejasnosti«, ki se nanaša na skupno 42 različnih oznak brez normativnih (prepovedano, nepravilno, odsvetovano) in posebnih oznak (ali, in, tudi). A. Žele (2002: 238) med 13 čustvenostnimi oznakami izpostavlja oznako poudarjalno, ki združuje oznaki ekspresivno in preneseno iz SSKJ, saj je za frazeme neinformativna.

Obsežnost, heterogenost in prekrivnost nekaterih določevalnih prvin znotraj različnih oznak pa je bila težka naloga za urednike SP 2001 pri pripravi in sledenju orientacijskim vzorcem, ki bi omogočali optimalno podeljevanje oznak ob hkratnem upoštevanju tovrstnega vrednotenja v SSKJ, saj ni bilo mogoče avtomatično prevajati ene vrste oznak v drugo (Snoj 2002: 223).

2 Vrste in delež ekspresivnih kvalifikatorjev v SSKJ, SP 2001 in SNB

2.1 Kvalifikator ekspresivno v SSKJ

SSKJ v svojem uvodu (§ 142–150) izpostavlja množinsko obliko, tj. ekspresivni kvalifikatorji. To pomeni, da je to zbirni termin za splošni kvalifikator ekspresivno (ekspr.), ki ga nosi močno čustveno obarvana beseda, pomen ali zveza,¹ in še niz specifičnih kvalifikatorjev, ki določajo vrsto ekspresivnosti

(gl. tabelo 1, prvi stolpec). Večina ekspresivne leksike je, po slovarskih navedbah, povezana z delnim pomenskim premikom.²

Izhajajoč iz kvantitativnih podatkov o slovarju, je 32,2 % leksike v SSKJ zaznamovane ekspresivno (Jakopin 1995: 341–375). To pomeni, da je odstotek višji,³ kot ga je mogoče dobiti s preverjanjem kvalifikatorjev neposredno po slovarju, saj s takim načinom za uporabnika ostanejo prikrite ekspresivne rabe, ki se skrivajo za razlago, da za besede, ki so razložene z ekspresivnimi (nadrejenimi) sinonimi, velja ista ekspresivnost (*čvekal*). Zelo verjetno pa so v številu 29.970 ekspresivnih enot zajeti tudi medmeti, ki prav tako niso označeni s tem kvalifikatorjem, »tudi, kadar so ekspresivni«.

2.2 Kvalifikator ekspresivno v SP 2001

Med oznakami za zvrsti so v SP 2001 v § 1059 navedene tudi take, ki kažejo čustvenost: čustv. (čustvenostno ali ekspresivno); jezikovna prvina, izražajoča natančneje težje določljivo čustvenost; hkrati pa navede še dvanajst drugih oznak (gl. tabelo 1, drugi stolpec).

2.3 Kvalifikator ekspresivno v SNB

V uvodnem razdelku *Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB, 4.1) so naštetih kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila. Naštete so tri skupine kvalifikatorjev, in

Tabela 1: Ekspresivni kvalifikatorji v SSKJ, SP 2001 in SNB

Kvalifikator	SSKJ 1998	SP 2001	SNB 2012
ekspresivno	15.417		165
evfemistično, olepševalno	294	75	
ironično	213	65	
ljubkovalno	108	281	
nizko	348	246	
slabšalno	2040	2014	15
šaljivo	323	169	
otroško	118	120	
vzneseno	235	67	
vulgarno	124		12
preneseno	2586		
čustvenostno, ekspresivno		8	
poudarjalno		10.061	
omiljevalno		143	
zmerjalno		55	
kletvica		33	
Skupaj/Iztočnice	21.806/9 3152	35.283/9 2615	192/ 5384
Odstotek	23,41 % ¹	38,08 %	3,56 %

sicer poleg terminoloških, socialnozvrstnih tudi ekspresivni kvalifikatorji. Pri ekspresivnih je posebej poudarjeno, da predstavljajo

¹ Tam navedene primere zaradi omejitve obsega prispevka izpuščamo.

² V tem razdelku ni navedeno, da obstajajo tudi kvalifikatorji navadno ekspresivno (nav. ekspr.) in navadno slabšalno (nav. slabš.), pogovorno ekspresivno (pog. ekspr.) in pogovorno slabšalno (pog. slabš.). Lekseme s tovrstnimi specificiranimi oznakami zajameta tudi iskalna pogoja zgolj za kvalifikator ekspresivno ali slabšalno. Tudi kvalifikator preneseno (pren.) je vrsta ekspresivnega kvalifikatorja, saj je beseda ali zveza vsebinsko sicer zelo blizu izhodiščnemu pomenu, je pa predstavno premaknjena v drugačno okolje. V to skupino kvalifikatorjev zagotovo sodita še otroško (otr.) in vzneseno (vznes.), ki pa sta navedena med stilno-plastnimi kvalifikatorji.

³ V obeh drugih slovarjih so ekspresivne oznake zapisane tudi v primerih, ko jih v SSKJ ni. Npr.: če v SP preverimo enaka zglede, torej *čvekal* in *čvekač*, vidimo, da imata za razliko od SSKJ oba polno, samostojno razlago in hkrati tudi oba kvalifikator slabšalno, enako tudi podiztočnici *čvekačka*, *čvekačev*. Torej velja, da imajo oznako tudi vsi leksemi v sinonimnem razmerju, npr.: *búkselj* slabš. 'neumen, omejen človek' = *búmbar* slabš. 'omejen, neumen človek' ipd. Tudi v SNB imajo vse istokorenske tvorjenke izpisan kvalifikator, npr.: ekspresivno oznako nosijo: *grebsti se*, *grebator*, *grebatorstvo*, *grebatorski*.

⁴ Izračun je količnik med enotami, ki imajo ustreznih kvalifikator, in številom iztočnic iz slovarjev. Verjetno bi bil relevantnejši količnik med enotami s kvalifikatorjem in številom pomenov, saj je pretežna večina iztočnic večpomenskih, vendar vsaj za SSKJ in SP 2001 ni zanesljivih podatkov o številu obdelanih pomenov, v SNB (2012: 9) pa je ta podatek omenjen (6512).

odmik od SSKJ, saj so uporabljeni zgolj trije, in sicer ekspr. za besedo, pomen ali zvezo, ki je poleg tega, da ima poudarjeno preneseno rabo, tudi čustveno zaznamovana; kvalifikator slabš. izraža izrazito odklonilen odnos do poimenovanega; besedam, ki so širše družbeno nesprejemljive za vsakdanje komuniciranje, pa je namenjen kvalifikator vulg.

Primerjalno gledano delež leksike z ekspresivnimi kvalifikatorji glede na število iztočnic pokaže, da je največji delež ekspresivne leksike v SP 2001, četudi upoštevamo Jakopinov podatek, da je take leksike v SSKJ 32,2 %. To lahko povemo tudi drugače, in sicer je glede na število iztočnic v SSKJ ekspresivno zaznamovana slaba četrtnina leksike, v SP 2001 dobra tretjina in v SNB le ena osemindvajsetina, ob tem da v primerjavi z obema slovarjema obsega približno 17-krat manj leksikalnih enot.

Kot je bilo izpostavljeno v uvodu, vsak slovar zgradi svoj sistem oznak, zato zgolj terminološka preslikava kvalifikatorjev ni relevantna, pa vendar se tudi količinsko potrди, da je kvalifikator ekspresivno iz SSKJ primerljiv s kvalifikatorjem poudarjalno iz SP 2001 (Žele 2002: 238), medtem ko SP 2001 oznako čustvenostno, ekspresivno uporablja zanemarljivo malokrat.

Delež ekspresivne leksike v SNB (3,56 %), izračunan glede na število iztočnic (5384), je v primerjavi s SSKJ in SP 2001 majhen. Upoštevaje dejstvo, da se ekspresivni kvalifikator lahko pojavlja kot označevalnik celotnega/edinega pomena leksemov ali kot označevalnik le enega izmed pomenov, pa je ta odstotek glede na podatek o številu obdelanih pomenov (6512) še manjši (2,94 %).

3 Leksika z ekspresivnimi kvalifikatorji v SNB

V SNB je največji delež označen s splošnim kvalifikatorjem ekspresivno, znatno manjši delež pa s specifično vrsto ekspresivnosti, znotraj katere sta odbrani le oznaki slabšalno in vulgarno.

Tabela 2: Leksika SNB, označena z ekspresivnimi kvalifikatorji

Besedna vrsta	Ekspresivno	Slabšalno	Vulgarno	Skupaj
Samostalnik	89	14	4	107
Pridevnik	17	1	1	19
Glagol	36		6	42
Prislov	3			
Medmet			1	1
SBZ	19 ⁵			18
GBZ	2			2
Skupaj	165	15	12	192

V nadaljevanju se bomo omejili na tipologizacijo le enobesedne samostalniške leksike s pomenom oseb z ekspresivnimi kvalifikatorji s stališča inherentne oz. adherentne⁶ ekspresivnosti. Inherentna izhaja iz oblike leksema, je vgrajena v formo oz. morfematiko leksema, adherentna pa je povezana s katerim od drugotnih pomenov večpomenskega leksema (Vidovič Muha 1972: 35–52, 2000: 98; Furdik 2008: 59–60). S stališča obravnavane problematike lahko najdemo mnogo ustreznih orientacijskih točk tudi v monografiji *Ekspresivna leksika u srbskom jeziku* (Ristić 2004),⁷ saj prinaša zelo širok slovanski teoretski okvir o lastnostih ekspresivne leksike in njenem mestu v leksikografskem opisu. V navedenem delu (Telija 1986 v Ristić 2004: 49–50) je posebej izpostavljeno, da se adherentna ekspresivnost

⁵ Samostalniška besedna zveza je strukturno res samostalniška (*malo morje*), a pomensko prislovna ('veliko').

⁶ Po monografiji češkega jezikoslovca Zime iz leta 1961 je termina v slovenistiko uvedla Ada Vidovič Muha (1972).

⁷ Na monografijo so me opozorili srbski kolegi na konferenci Komisije za slovansko besedotvorje v Beogradu maja 2012. Vednost o njej pa je v slovenistiko razširila tudi ocena (Žele 2011: 93–95).

uresničuje le prek pomenske derivacije, tj. z metonimijo, metaforo in primero. Leksiko z inherentno ekspresivnostjo pa določajo formalni kazalniki, tj. različni tipi tvorjenk ali netvorjenk, ki so zaznamovane z nenavadnimi glasovnimi oz. črkovnimi strukturami.

3.1

Inherentno ekspresivnost v označenih enobesednih leksemih lahko razpoznamo:⁸

- (1) v tvorjenkah (*abraham-ovec*) iz podstavne besede, za katero je značilna adherentna ekspresivnost⁹ (pomenski prenos *Abraham* 'biblijska oseba' > *a/Abraham* 'petdeseti rojstni dan'), in nato še v dodatni obrazilni variantnosti višjestopenjskih tvorjenk (*abraham-ka* – *abraham-ovka*); podobno *bas* 'debel moški glas' > *bajs*¹⁰ 'debel človek', *bajs-i*; *bajs-a* – *bajs-ika*;
- (2) v tvorjenkah, ki so ženskospolske vzporednice zaznamovanim moškospolskim tvorjenkam (*suhica* < *suhec* ekspr. SSKJ);
- (3) iz sinonimnega para, ki ga tvorita tvorjenka z ekspresivno nezaznamovanim in zaznamovanim obrazilom (*odvisn-ik* – *odvisn-ež*; *star-ka* – *starč-ica*, *prestižn-ež* – *prestižn-ik*);
- (4) ekspresijo daje obrazilo, čeprav je podstava nevtralna (*slavn-ež*, *popularn-ež*), še posebej, kadar izraža manjšalnost ali ljubkovalnost ob besedi, ki je lahko tudi sicer adherentno zaznamovana (*smola* 2. ekspr. > *smol-ček*) ali pa nezaznamovana (*strah* > *strah-ec*);

⁸ Gl. tudi tipologijo inherentne in adherentne konotativnosti (Vidovič Muha 2000: 99–100, 101).

⁹ Do prepleta inherentne in adherentne ekspresivnosti lahko prihaja, razmejitev pa je mogoča le na podlagi dovolj zanesljive interpretacije, katera je prvotnejša: vsebinska ali formalna (Ristič 2004: 190).

¹⁰ Sklicujemo se na etimološko razlago iz SNB, po tipu bi pa lahko šlo za neobičajno, dodatno glasovno razširitev (Ristič 2004: 50).

¹¹ To pomeni, da bodo v novem slovarju ti pomeni dodani in hierarhizirani, npr. *govedar* je po SSKJ enopomenka 'kdor se poklicno ukvarja z oskrbovanjem goveda', s podpomenom slabš. redko 'neroden, navadno surov človek'; glede na SNB pa je to najmanj dvopomenka, saj je nov pomen 'kdor izvaja, posluša narodno-zabavno glasbo'.

¹² Glede na SSKJ je novi pomen rezultat determinologizacije (prim. SSKJ nav. mn., zool. 'sesalci, katerih samice imajo trebušno vrečo') oz. razširitev pomena sicer športnega žargonizma (*pištolar*).

¹³ *Užitkar* je v sinonimnem paru z leksemom *uživač* 1. iz SSKJ, ki je ekspresiven.

- (5) ekspresivnost izhaja iz zaznamovane kombinacije podstavnih sestavin zgolj domačega izvora (*pasj-e-ljub-ec*, *rad-odaj-ka*);
- (6) ekspresivnost izhaja iz zaznamovanosti podstave in obrazila (*razgret-ež*, *zagret-ež*, *tip-ček* (SSKJ *tip* slabš. 'človek'), *zavrt-ež*, *zdolgočasen-ec*, *zgub-ar* (SSKJ *zguba* slabš. 'nepomemben, nekoristen človek'));
- (7) ekspresivnost sproži poenobesedenje nasproti besedni zvezi (*fatal-ka* < *fatalna* ženska, *usodna* ženska);
- (8) v prevzetih tvorjenkah z neobičajno hibridizacijo domače podstave in prevzetega obrazila (*greb-ator*), pri tem je tvorjenka lahko motivirana tudi na podlagi novega pomena podstavne besede, npr. *grebsti se*;
- (9) v tvorjenkah s kombinacijo domačih in prevzetih morfemskih prvin (*super-moški*, *super-ženska*), čeprav je ekspresivno označena tudi vzporedna v celoti prevzeta tvorjenka (*super-m(a/e)n*).

3.2

Adherentna ekspresivnost je tipična za tiste lekseme te skupine, pri katerih gre za prirast novega pomena:

- (1) eno- ali večpomenki iz SSKJ:¹¹ *govedar*, *padalec*, *pištolar*, *vrečar*,¹² *padalec*, *užitkar*;¹³
- (2) višjestopenjski tvorjenki, nastali iz motivirajoče besede, ki je v SSKJ najmanj dvopomenka: *navijačica* 3.;
- (3) prenos živalskega poimenovanja na človeka: *kameleonka*, *mačka*;

- (4) prenos poimenovanja za stvari na človeka: *multipraktik, nakladač*,¹⁴ *nomenklatura, perla*;
- (5) prenos živega, človeškega na neživo: *športnik* 'avtomobil';
- (6) prehod leksike iz lastnoimenskosti v občnoimenskost na podlagi lastnosti nekaterih filmskih likov: *kalimero, rambo, superm(a/e)n, terminator, zombi*.

3.3

Specifična ekspresivnost v smislu slabšalnosti je povezana z negativno konotacijo, izhajajočo iz neželenih lastnosti človeka, kot so: mentalna omejenost človeka (*bumb-ar*), pretiravanje v neki dejavnosti (*čist-un*), spolno nagnjenje (*buz-i, hom-ič, lezb-a, topl-o-vod-ar*), poreklo (*čef-ur, jugov-ič*), družbeni status ali način delovanja (*fotelj-aš, mafij-ec, povzpetn-ica, režim-ec*). Z vidika tipa pa gre za inherentno ekspresivnost, temelječo na zaznamovanih poimenovanjih, pogosto okrepljeno še tvorbeno (npr. *buzarant* > krajšano v *buz-*, z dodanim obrazilom *-i*, ki zbujata negativno konotacijo nasproti pozitivni (prim. *mam-i*); podobno še *homoseksualec* > *hom-* + *-ič* ipd.). Pri leksemih z oznako vulgarno pa gre za nemoralno poimenovanje specifičnih delov telesa ali spolnega občevanja in izpeljank za pomen človeka (*pizd-un, zajeban-ec*). Ekspresivnost je tudi v teh primerih inherentna.

3.4

Poleg navedenih primerov pa se zdi, da bi si katerega izmed kvalifikatorjev (še posebej ekspr.) zaslužili tudi še drugi leksemi. Če se omejimo zgolj na poimenovanja oseb, npr.: *čokolohik* 'kdor pretirano uživa čokolado', *dopingiranec* 'kdor uživa nedovoljeno sredstvo', *drugorazrednež* 'kdor je obravnavan kot manjvreden človek', *frik* 'kdor velja za nenavadnega, čudaškega človeka', *kavopivec* 'kdor (rad) pije kavo' ipd., saj se že iz pomen-ske razlage vidi, da v njej obstajajo prvine vrednotenja.

¹⁴ *Nakladač* je v SSKJ: 1. 'delavec, ki naklada', 2. grad. 'nakladalnik'.

4 Sklepni komentar

4.1

Namen tega prispevka je, da na podlagi pregleda označevanja ekspresivne leksike v slovenski leksikografski praksi ter slavističnih teoretičnih pristopov, zbranih v obsežni študiji o tovrstni leksiki v srbskem jeziku (Ristič 2004), predstavimo lastno videnje te problematike, saj se je pokazalo, da so nam doslej manjkala podrobnejša merila, ki bi množico različnih ekspresivnih kvalifikatorjev omogočala združevati v homogenejše skupine. Ekspresivna leksika je podskupina leksike, za katero je značilna prevlada konotativnega pomena nad denotativnim (Vidovič Muha 2000: 97) oz. v njih prevladajo nenacionalne nad nacionalnimi prvinami (Furdik 2008: 59). Ekspresivna leksika izraža ne samo subjektivni čustveni odnos govorca do poimenovanega, ampak želi ta svoj odnos prenesti tudi na naslovnika oz. z njim delovati na naslovnika. Ekspresivnost je bipolarna in se vselej giblje na osi pozitivno oz. negativno. Ekspresivna leksika pa vsebuje več vrst informacij.

4.1.1

Prinaša podatek o vrednosti leksema, ki je pogojen z objektivno in subjektivno oceno govorcev. Objektivna ocena izhaja iz kulturnih stereotipov glede na to, ali je to dobro ali slabo, subjektivna ocena pa kaže subjektivni odnos v smislu, ali govorec to odobrava ali ne odobrava. Tovrstna subjektivna ocena, pa četudi je subjektivna, ni poljubna, ampak je povezana s sistemom jezikovnih standardov določenega kolektiva. To pomeni, da mora govorec »govoriti jezik kolektiva« (Ristič 2004: 48). S tega vidika bi lahko v to skupino razvrstili tisto leksiko, ki je bila v dosedanjih slovarjih označena s splošnimi ekspresivnimi kvalifikatorji (ekspr., čustv., poud., pren.), vendar bi bilo treba zaradi večje informativnosti dodati podatek, ali je ta ekspresija pozitivna oz. negativna.

4.1.2

Ekspresivna leksika lahko prinaša podatek o nameri (ilokuciji) govorca: kakšen odziv želi doseči pri naslovniku z uporabo leksike, to se pravi, ali želi tudi na naslovnika prenesti svoj empatični ali antipatični odnos do poimenovanega. V to skupino bi lahko razvrstili doslej uporabljene kvalifikatorje, ki izražajo pozitivno empatijo govorca (ljubk., šalj., otr.) ali pa njegovo antipatijo (iron., slabš.).

4.1.3

In nazadnje lahko prinaša podatek o primernosti, umestnosti ali neprimernosti, ne-umestnosti uporabe določenega jezikovnega izraza glede na to, kdo so udeleženci sporazumevanja (posameznik, skupina ljudi ali širša javnost) in za kakšne sporazumevalne okoliščine gre (kraj in čas sporazumevanja; odnos med sporočevalcem in naslovnikom). Ta ocena pa izhaja iz jezikovne kompetence govorca. V to skupino bi lahko umestili kvalifikatorje, ki izražajo pozitivno ekspresijo s stališča primernosti (vznes., omilj., evfem., olepš.) ali pa negativno s stališča neprimernosti rabe v danem položaju (vulg., zmerj., kletv.).

4.2

Inherentna ekspresivnost je torej tipičnejša za lekseme, ki se razvrščajo v drugo in tretjo skupino, saj je v ospredju oblika oz. jezikovno sredstvo, ki se izrablja za doseganje ekspresije. Leksika iz prve skupine pa je tipičnejša za adherentno ekspresijo, saj je v ospredju vsebina oz. pomen. Ekspresivna leksika kot podvrsta leksike s prevladujočim konotativnim pomenom torej deluje na presečišču treh dimenzij jezika, to so pomen (semantika), raba (pragmatika) in izbirnost jezikovnih sredstev (stilistika), zato ni presenetljivo, da je njeno označevanje daleč od lahkega leksikografskega dela.

4.3

Če upoštevamo, da je SNB vez med tem, kar je bilo v SSKJ, in tem, kar bo v novem

razlagalnem slovarju, potem je odločitev za uporabo zgolj treh ekspresivnih kvalifikatorjev v tem konceptu modra. Podrobnejše ločevanje bi bilo namreč s stališča vloge slovarja novejša leksike neracionalno. Večja in jasnejša diferenciacija bo namreč mogoča šele v novem slovarju, v katerem se bodo soočale že slovarsko obstoječe rabe in pomeni z novimi rabami in pomeni iz SNB, ki se jim bodo do končne redakcije novega enojezičnega razlagalnega slovarja pridružile številne nove, podprte z analizo aktualnega gradiva, zbranega v razpoložljivih korpusih. Hkrati pa je jasno, da je bil preišljen tudi koncept izbora zgolj treh kvalifikatorjev (ekspresivno, slabšalno, vulgarno), saj so to vendarle nosilne oznake znotraj treh predstavljenih kvalifikatorskih skupin ekspresivne leksike.

Literatura

- FURDÍK, Juraj, 2008: *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Košice: Vydavateľstvo LG.
- HAJNŠEK HOLZ, Milena, NOVAK, France, 1970: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Kvalifikatorji. *Naši razgledi* 19/56. 140.
- JAKOPIN, Primož, 1995: Nekaj števil iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 43/4. 341–375.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2003: Frazeologija v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 221–237.
- LOGAR BERGINC, Nataša, 2001: Kvalifikator ekspr. v Slovarju slovenskega knjižnega jezika na ravni frazeologije. *Jezik in slovstvo* 46/4. 137–148.
- MÜLLER, Jakob, 1996: Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992). *Razprave, Razred za filološke in literarne vede* 15. 187–234.
- POGORELEC, Breda, 1965: Ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 9/7–8. 232–242.
- RISTIĆ, Stana, 2004: *Ekspresivna leksika u srbskom jeziku (teorijske osnove i normativno-kulturološki aspekti)*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- SNOJ, Jerica, 2002: Nekatere značilnosti slovarskega sestavka novega Slovenskega pravopisa.

- Boža Krakar Vogel (ur.): *Ustvarjalnost Slovencev po svetu*. 38. SSJLK. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 219–223.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1970/71: Oris dveh osnovnih pojavnih oblik sistema knjižnega jezika (ob Slovarju slovenskega knjižnega jezika I). *Jezik in slovstvo* 17/6. 178–186.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1972: Kategorizacija in stilna opredelitev ozko knjižne leksike. *Pre-davanja*. 8. SSJLK. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 35–52.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- ŽELE, Andreja, 1993: Ekspresivne oz. čustvenostne oznake v slovarstvu. *Slavistična revija* 41/4. 529–534.
- ŽELE, Andreja, 2002: Slovenski pravopis z vidika vezljivostne aktualizacije starih in novih glagolov. Boža Krakar Vogel (ur.): *Ustvarjalnost Slovencev po svetu*. 38. SSJLK. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 235–240.
- ŽELE, Andreja, 2011: O leksiki v sodobnem srbskem jeziku, o njenih spremembah v smislu ekspresivnosti in norme. *Slavistična revija* 59/1. 93–95.